Шраг Ілля Людвигович (1848-1918) присяжный поверенный в г. Чернигове, депутат 1-й Государственной думы (украинско-демократическая радикальная партия).
Черниговский ИМ, № 603, 1077 ед. хр., 1868-1919.

Слід в історії

Ілля Шраг народився 23 серпня (за старим стилем) 1847 р. у містечку Седнів Чернігівської губернії у сімї "захожого німця", як писали у одному з некрологів. Батько його - дійсно виходець із Саксонії - служив лікарем у маєтку відомої української родини Лизогубів, мати походила з роду дрібнопомісних дворян Колодкевичів. Два народовольці - Дмитро Лизогуб та Микола Колодкевич, останній, до речі, доводився й двоюрідним братом, були друзями дитинства єдиного сина Шрагів. Дитячі роки, судячи з спогадів Іллі Людвиговича, проходили в атмосфері, де переважала українська мова й українські симпатії. Такі ж настрої, певною мірою, зберігалися і в Чернігівській гімназії, куди 13-річного хлопчика прийняли до другого класу. На гімназичні роки припадає і перший прояв громадянської непокори: це був напівдитячий протест проти інспектора, який спробував завести поміж учнів своїх "шпигунів". Результатом стало виключення з гімназії і складання іспитів екстерном. Навчаючись на юридичному факультеті столичного університету, Шраг прилучився до студентського руху. Він став одним із "зачинщиків" відомого виступу 1869 р. Кара не змусила довго чекати на себе: так званий "університетський суд" ухвалив виключити юнака з навчального закладу, позбавивши права вступу до будь-якого іншого в Росії. Поліція додала від себе - вислати на "батьківщину" під нагляд.

Відтак, у неповні 22 роки Шраг опинився у вельми скрутному становищі: без завершеної освіти, коштів, батьківської підтримки, бо батько його вже помер. Завдяки протекції, йому вдалося влаштуватися на роботу до губернської земської управи, щоправда, на низькооплачува-ну посаду помічника діловода. Проте незабаром здібного і працьовитого юнака помітили - він став виконувати обов'язки секретаря редакції "Земского сборника". Весь час Шраг не полишав надії завершити свою вищу освіту, зрештою він добився дозволу здати екстерном іспити за курс юридичного факультету Київського університету. Успішно захистивши дипломну роботу, він отримав від свого наукового

керівника, відомого вченого-правознавця професора О.Кістяківського спокусливу пропозицію - залишитися на кафедрі, але не зміг скористатися нею і повернувся до Черні гова.

Ні викладачем, ні науковцем Іллі Шрагу не судилося стати, але юристом-практиком він був першокласним. Його кар'єра розпочалася у 1875 р. з посади адвоката (присяжного повіреного) окружного суду у Чернігові. Пройшло небагато часу, і Шраг здобув визнання на цьому терені. Уже у 1880 р. він писав своєму наставнику до Києва, що "завалений роботою і професійною, і службовою", що, безумовно, свідчить про його фаховий рівень. Досить часто він брався за ведення політичних справ. До нього часто звертався М.Грушевський з проханням "послужить своєю порадою" у справах, що стосувалися діячів українського руху. На час української революції 1917-1921 рр. авторитет Шрага у юридичних питаннях був незаперечним.

Паралельно правничій роботі і тісно переплітаючись з нею протікала і земська діяльність Шрага. У тому таки ж пам'ятному 1875 р. його обрали гласним міської думи, згодом - членом міської управи, потім - гласним Чернігівського повітового та губернського зібрань. Його земська активність припинилася лише у 1906 р., коли на опального депутата I Державної Думи посипалися численні заборони. Про те, як високо цінували у Чернігові Шрага, свідчить святкування 25-го ювілею його адвокатської та земської діяльності. Зрозуміло, що популярність Шрага викликала занепокоєння місцевої та й центральної адміністрацій, які не втрачали жодної нагоди помститися або хоча б дошкулити одному з лідерів місцевого земства. Так, Ілля Людвигович писав: "З початку 90 років городська дума обрала мене "почетным гражданином г. Чернигова", але міністр внутрішніх справ одповів, що він не визнає за можливе "представить" мене "на утверждение". Наприкінці 1905 р. тодішній губернатор О.Хвостов збирався розпочати судове переслідування декількох гласних міської думи з Шрагом включно по звинуваченні в наклепі та інсинуації, нібито допущених на офіційному засіданні громадського управління.

Ще у 90-х рр. позаминулого століття Шраг здобув собі визнання в середовищі національно свідомої інтелігенції наполегливою боротьбою за впровадження української мови в початковій школі. Так, Є.Чикаленко, вважаючи його "одним із найактивніших, послідовніших працівників на полі національного відродження", наводить як неспростовний доказ своєї правоти якраз історію цієї боротьби. У 1893 р. на розгляд губернського земського зібрання було подано відповідну записку. Ґрунтовна підбірка посилань на зарубіжних та вітчизняних авторитетів у галузі педагогіки стала підставою для переконливого висновку: "...лише тоді наша школа буде поставлена на шлях живої народної школи, якщо, перш за все, в ній буде дозволено викладання народною мовою... Поряд з тим необхідно видання читанок і підручників місцевою мовою". Про

долю доповідної записки сам Шраг розповів у безцензурному галицькому часописі "Правда". Не тільки праві земці зустріли проект вороже, навіть поступова частина земських діячів сприйняла пропозиції Шрага досить стримано. Комісія з народної освіти ухвалила: нічого не робити, сподіваючись, що ідея "помре природною смертю". Проте Шраг не здався, у наступному році, заручившись підтримкою деяких "україноφілів", він знову виставляє на розгляд свою пропозицію. Зрештою, у 1900 р. земство таки ухвалило прийняти її і надіслало відповідну резолюцію до столиці, хоча відповіді з Петербурга й не отримало.

На перший погляд може здатися, що ті кроки були дріб'язковими та безрезультативними, але це не так. На початку XX століття вони злилися у рух за впровадження української мови в шкільництво, відміну цензурних утисків і взагалі "ганебної пам'яті" Емського указу. Він поширився по всій Україні, і Шраг теж активно працював у ньому. Окрім іншого, Ілля Людвигович одержав запрошення взяти участь у роботі комісії, створеної Російською Академією наук для розгляду питання про усунення цензурних умов, що утискують "малорусскую письменность". Таким чином, без перебільшення можна вважати Шрага одним з тих, хто розбивав кайдани на українському слові.

Українські симпатії Шрага остаточно визріли на початку 90-х рр. XIX ст. Чималу роль у цьому зіграло його спілкування з О.Кістяківським, О.Кониським та іншими членами Київської громади. З 1893 р., коли оформилася громада у Чернігові, І.Шраг стає не тільки її неодмінним учасником, але, на думку М.Грінченка та А. Вєрзилова, "лідером чернігівських українців". Наприкінці 90-х рр. він входить до керівництва громадівського руху в Україні. Цієї сторони свого життя Шраг намагався не афішувати, тому Д.Дорошенко писав: "Значно тіснішому колу була відома його політична українська робота, в якій він брав якнайближчу участь, особливо з моменту першого об'єднання українських "громад" в 1897 році. Він стає з того часу незмінним головою майже всіх важніших українських національно-політичних з'їздів, що відбувалися, розуміється, нелегально". Провідне становище в ЗУО (Загальній Українській організації) висунуло Шрага до числа лідерів Української демократичної партії, що утворилася у 1904 р.

Зоряною годиною в житті Іллі Людвиговича стало його перебування в I Державній Думі як законно обраного депутата. Перемога на виборах виявила всю міру його популярності. Численні привітання відомих діячів національного руху, української культури, його колег і друзів, від сільських громад і сходів; телеграми, які надходили не тільки з Наддніпрянщини, але й Східної Галичини, Північної Буковини, Холмщини, показали, що українська громадськість високо оцінює успіх Шрага, покладає на нього особисто та діяльність, очолюваної ним парламентської фракції, великі сподівання.

Було б великим гріхом не виправдати таку довіру, і депутат зробив все, щоб використати думську трибуну в інтересах українського руху. Виступивши у дебатах з приводу амністії політичних в'язнів, він навів конкретні приклади сваволі місцевої влади, зокрема, відзначив "жорстоке ставлення до селян Чернігівської губернії теоретика і практика втихомирення Дубасова" і визнав право на боротьбу тих, кого в царській Росії вважали політичними злочинцями. Другий його виступ був пов'язаний з не менш актуальним питанням - аграрним законопроектом. Нарешті, Ілля Людвигович не міг не відреагувати на проблему погромів. Залишаючись вірним ідеї захищати покривджених і знедолених, Шраг, як і переважна більшість російських та українських інтелігентів, вважав антисемітизм руйнівною зброєю в руках правлячих кіл. Виступаючи на засіданні 29 червня, він відкрито звинуватив уряд у всілякому потуранні і підбурюванні темних елементів на погроми і при цьому навів декілька огидних прикладів з життя Чернігівської губернії. Очевидно, обурення посла було таким великим, що він забув про властиву йому обачність і серед натхненників погромів назвав міського голову Ніжина, професора місцевого історико-філологічного інституту М.Лілєєва. Останній на шпальтах правої преси оголосив, що це - злісний наклеп, і викликав Шрага на ...дуель, водночас написавши скаргу самому імператорові. Довелося присяжному повіреному захищати самого себе: обравши вірну тактику, він не допустив, щоб справу передали до суду.

До пріоритетних напрямків діяльності Шрага належать його зусилля по згуртуванню депутатів-українців і формуванню парламентської фракції. Нам здається, що коли б він за все своє життя зробив тільки це: очолив у Першій Думі першу українську фракцію, то назавжди забезпечив би собі почесне місце в новітній історії України. Разом із В.Шеметом, П.Чижевським, А.Вязловим, М.Біляшівським та деякими іншими депутатами від українських губерній, причому це не обов'язково були українці - О.Свєчин та Ф.Штейнгель теж пристали до гурту - Шраг заснував клуб українських послів. Одержавши підтримку з боку свідомих своєї місії селянських посланців, 1 травня 1906 р. фракція приступила до роботи. Головною метою її діяльності стала підготовка законопроекту про автономію України. Найбільше опікувалося цим питанням керівництво Української демократично-радикальної партії, М.Грушевський. Заснований спільними зусиллями часопис "Украинский вестник" пропагував цю ідею, а також знайомив українську громадськість з настроями та проектами членів фракції. Ці ж проблеми перебували в полі зору і редакції журналу "Нова громада". Таким чином, хоча, через добре відомі причини, діяльність думського угруповання й не дала бажаних результатів, але вплив її на піднесення національного руху важко переоцінити. До 1917 р. це була найвища точка піднесення українського відродження.

Розпуск I Думи означав для Шрага не тільки завершення найбільш плідного та насиченого етапу в його житті, але й початок поневірянь. За підписання Виборзької відозви він мусив відбути тюремне ув'язнення. До цього додалися цькування з боку

мстивої чорносотенної преси, відлучення від багатьох громадських обов'язків, увільнення із земських установ рідного краю.

Ще задовго до початку революції Шраг став живою легендою Чернігова, а його оселя на Петроградській вулиці перетворилася на справжній осередок українського життя. Такі відчуття залишилися від її привітних господарів у Д.Дорошенка, котрий любив тут бувати, Г.Лазаревського тощо. Галицький діяч І.Зілинський, відвідавши місто у 1911 р., теж не проминув згадати у своїх споминах "відомого патріота" Шрага.

Українська революція відкрила шлях до сходження на найвищу, але й останню у житті цієї непересічної людини вершину. Він пожинав плоди своїх попередніх трудів. У Чернігові, де Шраг користувався заслужено незаперечним авторитетом, його відразу ж обрали головою Чернігівського губернського комітету об'єднаних громадських організацій, гласним міської думи та губернського земства. Йому ж довелося очолити і Губернський виконавчий комітет. Численні обов'язки обтяжували немолоду і не дуже здорову людину. Але коли Ілля Людвигович поставив питання на засіданні Комітету - увільнити з посади, то більшістю голосів пропозиція була відхилена. Вельми цікавою видається аргументація цієї ухвали: "комітету вже одне його ім'я є дорогим - як людини, яка протягом більше ніж п'ятдесяти років служила і тепер служить провідною зіркою в усіх громадських рухах, які тільки були в нашому краї". Багато сил забирала робота у Чернігівському окружному суді, головою якого теж призначили Шрага. До цього треба додати, що він керував місцевим осередком партії соціалістів-федералістів і по суті очолював український рух у край. Без перебільшення можна твердити, що значною мірою, дякуючи саме зусиллям цього діяча, у Чернігові реалізувалися ідеї та задуми Центральної Ради. Д.Дорошенко, змальовуючи ситуацію у губернії, писав: "У Чернігові заснувалася Губерніяльна Рада з Виконавчим Комітетом, де більшість голосів дістали місцеві українці: І.Шраг, В.Модзалевський, В.Базілевич, І.Коновал та ін. Губернським комісаром став М.Іскрицький, який працював у контакті з Губернським Виконавчим Комітетом. Вже у червні почалася українізація у місцевих військових частинах. Відновлено було "Просвіту" й засновано українську гімназію". Треба підкреслити, що перший і єдиний до сьогодні український з'їзд у Чернігові теж відбувся завдяки зусиллям Шрага. До Центральної Ради його обрали на Всеукраїнському національному конгресі і він працював у її комісіях, зокрема, у постійній комісії для вироблення проекту статуту автономії України. Проте керівництво УЦР, очевидно, відчувало, що це не зовсім повне використання можливостей Шрага. М.Грушевський переконував його поїхати до Петрограда у складі делегації до Тимчасового уряду, запевняючи: "Одинокий чоловік підхожий вповні, на которого всі згодяться... - се Ви". Такий же високий рейтинг зберіг Шраг і в очах керівництва Української гетьманської держави. її урядовці робили йому пропозиції обійняти посаду сенатора. Гетьман та його найближче оточення розуміли, що постать одного з найстаріших представників українського руху задовольнить і опозицію - Український національний союз. Влітку 1918 р. Д.Дорошенко запропонував Шрагу від імені

П.Скоропадського посаду прем'єр-міністра у новому складі гетьманського уряду. Сам Ілля Людвигович немовби й погодився, хоча не без сумнівів, адже йому йшов 71-й рік. Зате його дружина, дізнавшись про наміри київського гостя, категорично заявила, що пропонувати чоловікові прем'єрство - це "значить везти його на неминучу й скору загибель".

Можна тільки уявити собі, як багато міг би зробити для Української державності Шраг, коли б не старість та її неминучі супутники - хвороби.

Смерть наступила 11 квітня 1919 р. Радянські керівники не заборонили влаштувати пристойні похорони відомому чернігівському діячеві. Повідомлення про них, некрологи були вміщені в газеті "Боротьба". Не пройшов непоміченим відхід члена Центральної Ради і в Києві. У Володимирському соборі його пам'ять вшанували панахидою, на якій були присутні відомі українські діячі, друзі та соратники небіжчика.

Пам'ять про славного "батька Шрага" і сьогодні не вшанована у рідному Чернігові, як не прикро про це писати. Але, ймовірно, що він і не розраховував на індивідуальну вдячність нащадків: його цілеспрямована діяльність стала підґрунтям для досягнення мети, задля якої варто було долати труднощі і горе. У цьому сенсі життя Шрага гідно увінчано перемогою, ім'я якої незалежна Україна.

До славетних імен тих, хто закладав основи українського відродження, розпочав державне будівництво, з повним правом можна додати й прізвище Іллі Людвиговича Шрага, який поки що не став знаковою постаттю української історії. Заклопотані

щоденними турботами, наші співвітчизники не звернули увагу на 150-річний ювілей Іллі Шрага - видатного представника національно-визвольного руху, якого високо цінували М.Грушевський, Б.Грінченко, М.Коцюбинський, Д.Дорошенко, О.Лотоцький, П.Стебницький, Є.Чикаленко. Зокрема, С.Єфремов писав про нього: "І не тільки партійного діяча шанували в Шрагові його молодші товариші, але й чисту, не заплямлену, не вважаючи на літа - молоду людину, яка з щиро молодечим запалом бралася до всього, що йшло на користь рідному краєві". Важливо підкреслити, що серед селян авторитет Шрага був достатньо високим. Саме селяни, котрих він захищав у суді, назвали його "батьком". Листи до Іллі Людвиговича, написані невправними мужицькими руками, розпочинаються зверненням: "Коханий батьку!" або "Дорогий і рідний батько українського народа".